

مجتمع آموزش عالی علوم انسانی

رساله دکتری

عنوان:

ترسیم نظام اجتماعی مبتنی بر آراء شهید صدر

با تاکید بر نظریه استخلاف

استاد راهنمای اول:

آیت الله آقای سید منذر حکیم (زیدعزه)

استاد راهنمای دوم:

حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر حسن خیری (زیدعزه)

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر فاضل حسامی (زیدعزه)

دانش پژوه:

محمد رفیق

کد تحصیلی: ۱۲۵۱۶۲۶

پاییز ۱۳۹۹

بررسی

تاریخ دفاع: ۱۳۹۹/۸/۲۲
شماره: ...

معاونت آموزشی - اداره کل پشتیبانی آموزشی
«تأیید اعضای هیئت داوران جلسه دفاع رساله دکتری»

اعضای هیئت داوران رساله آقای: محمدرقیق با کد تحصیلی: ۱۲۵۱۶۲۶ - در رشته: قرآن و علوم اجتماعی
با عنوان: ترسیم نظام اجتماعی مبتنی بر آراء شهید صدر با تأکید بر نظریه استخلاف
را از نظر شکلی و محتوایی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می‌کنند.

امضا	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	هیت داوران
		حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر سیدمؤذن حکیم	استاد راهنما
		حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر حسن خیری	استاد راهنما
		حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر فاضل حسامی	استاد مشاور
		حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر قاسم ابراهیمی‌پور	استاد داور
		حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محمدعلی میرعلی	استاد داور
		حجت‌الاسلام و المسلمین دکترهادی قشقایی	استاد داور

معاون آموزشی جامعه‌المحیطی‌العالیه
تاریخ و امضا

تاریخ پیش دفاع: ۱۳۹۹/۰۶/۱۳
تاریخ دفاع: ۱۳۹۹/۰۸/۲۲
شماره:

بررسی

معاونت آموزشی - اداره کل پشتیبانی آموزشی
«ارزشیابی رساله دکتری»

به حول و قوه الهی و به یاری حضرت بقیةالله الاعظم (عج)

جلسه دفاع از رساله آقای: محمد رفیق با کد تحصیلی: ۱۳۵۱۶۲۶ رشته: قرآن و علوم اجتماعی
با عنوان: ترسیم نظام اجتماعی مبتنی بر آراء شهید صدر یا تاکید بر نظریه استخلاف

در تاریخ ۱۳۹۹/۰۸/۲۲ برگزار گردید، هیئت محترم داوران بر اساس تحقیق ارائه شده و پس از استماع دفاعیات نظر خود را بر اساس محورهای ذیل اعلام نمودند:

ردیف	موضوعات ارزشیابی	نمره استاد راهنما	نمره استاد مشاور	نمره استاد مشاور	نمره استاد مشاور	نمره استاد مشاور	نمره استاد مشاور
۱	استحکام چارچوب نظری تحقیق و ارتباط منطقی بین مباحث	۵	۴.۵				
۲	کیفیت ارائه مطالب و توان پاسخگویی به سوالات تحقیق	۴	۴				
۳	نوآوری، خلاقیت و تازه بودن مطالب و نظریه پردازی	۵	۵				
۴	رعایت موازین و معیارهای نگارش	۲	۲				
۵	کیفیت استناد و استفاده از منابع و مآخذ	۲	۲				
۶	کیفیت دفاع	۲	۲				
	جمع	۲۰	۱۹.۵				

در نتیجه:

رساله پذیرفته □، پذیرفته مشروط □، مردود □، اعلام می گردد و با نمره به حروف: نظریه پردازی و به عدد: ۱۹.۵ به تصویب رسید.

رساله در حد □ مقاله □ قابل چاپ می باشد، نیاز به اصلاحات و ویرایش □ دارد □ ندارد □
ملاحظات:

نام و نام خانوادگی و امضاء استاد مشاور

دکتر ...
صادق ...

نام و نام خانوادگی و امضاء استاد راهنما

دکتر ...
محمد ...

نام و نام خانوادگی و امضاء استاد راهنما

دکتر ...
محمد ...

نام و نام خانوادگی و امضاء استاد داور

دکتر ...
صادق ...

نام و نام خانوادگی و امضاء استاد داور

دکتر ...
محمد ...

نام و نام خانوادگی و امضاء استاد داور

دکتر ...
محمد ...

مسئولیت نقل مطالب

مسئولیت مطالب مندرج در این رساله، به عهده نویسنده می باشد؛ و هر گونه استفاده از آن، با ذکر منبع بلا مانع می باشد.

نشر آن در داخل و خارج کشور، منوط به اخذ مجوز از
جامعة المصطفی العالمية می باشد.

تقدیم و اهداء

به آخرین حجت خدا، به آخرین فرزند معصوم ختم الرسل و الانبیاء، به خاتم الائمه و الاولیاء و الاوصیاء، به آخرین امید اولین و آخرین، به کسی که تمام آزمایشات و ابتلائات الهی با تمام وسائل و سختترین وسائل، بر او ختم می‌شوند. به کسی که تمام مصائب با تمام انواع و همه درد های گوناگون تمام بشریت، گرد او طواف می‌کنند و بر قلب نازنین او ختم می‌شوند. به کسی که درد همه ظلم‌های که بر بشریت، انبیاء، ائمه و اهل بیت محمد(ص) امام مظلوم حسین(ع)، اسیران کوفه و شام، پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام، مسلمانان مظلوم میانمار، هند، کشمیر، پاکستان، افغانستان، عراق، سوریه، یمن، بحرین، فلسطین و مستضعفین کل جهان وارد شدند و می‌شوند، بر سینه دارد. به کسی که از بی‌وفائی و گناهان شیعیان اش غصه می‌خورد و رنج می‌کشد. به کسی که درد و داغ قلب نازنین اش مثل پهلوی شکسته مادر گرامی اش می‌ماند؛ و چشمانش همچون کاسه خون؛ همانطور که در زیارت شریفه ناحیه آمده است: «لَأَنْدُبَنَّكَ صَبَاحاً وَ مَسَاءً، وَ لَأُبْكِيَنَّ عَلَيْكَ بَدَلَ الدَّمُوعِ دَمًا، حَسْرَةً عَلَيْكَ وَ تَأْسُفًا عَلَى مَا دَهَكَ وَ تَلَهَّفًا، حَتَّى أَمُوتَ بِلَوْعَةِ الْمَصَابِ وَ غُصَّةِ الْاَكْتِيَابِ»^۱.

به کسی که انتظار همه منتظرین اولین و آخرین و حتی خدا، برای اقامه عدل و انصاف، نظام اجتماعی مطلوب و جامعه آرمانی بشریت، بر او تمام و ختم می‌شود؛ همانطور که در قرآن کریم آمده است: «إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ»^۲.

یعنی به یوسف زهراء سلام الله علیها و فرزند عسکری علیه الصلاة و السلام، حضرت امام مهدی عجل الله فرجه الشریف این سعی ناچیز را تقدیم می‌کنم.

و به کسی که در علم و عمل شبیه مولایش بوده، به کسی که در کل زندگی خصم کل نظام‌های طاغوتی و عون نظام ناب اسلامی بوده، به کسی که مظلومانه زیست، ناشناخته ماند و مظلومانه به شهادت رسید. یعنی به فرزند زهراء سلام الله علیها، حضرت آیت الله آقای سید شهید محمد باقر الصدر این سعی ناچیز را تقدیم می‌کنم.

و به کسی که کنیز حضرت زینب علیها السلام بوده و به پیروی از او همیشه در کنار برادرش بوده و مثل او مظلومانه به شهادت رسید. یعنی به خواهر گرامی ایشان فاطمه بنت الهدی این سعی ناچیز را تقدیم می‌کنم.

^۱ محمد بن جعفر، ابن مشهدی، المزار الکبیر، ص ۵۰۱

^۲ یونس: ۲۰

تشکر و قدردانی

بی‌نهایت شکر می‌کنیم از پروردگار جهان و جهانیان و آدمیان که نه فقط آفریدگار آنها است بلکه مربی و هدایت کننده آنها به سوی هدف و کمالی که برای آنها خلق شده اند، نیز هست. یکی از راه های هدایت و تربیت او این است که آنها در یک نظام پیچیده اجتماعی و پر از روابط پیچیده و انسان ساز قرار داد. بشر را به صورت موجود اجتماعی آفرید و به عنوان خلیفه و امین خود در همه شبکه های روابطی که خواهد داشت، به سوی زمین فرستاد تا متخلق به اخلاق الهی شده و مظهر صفات او گشته، نقش پروردگارش را به گونه ای ایفاء کند که پا در عالم لاهوت گذاشته و به مقام «فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى»^۱، برسد.

و چون «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»^۲. لذا از جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، مدرسه مطالعات اجتماعی، همه اساتیدی که در کل دوره از آنها استفاده کردم، بالخصوص از استاد راهنمای اول آیت الله آقای سید منذر حکیم، استاد راهنمای دوم حجت الاسلام آقای دکتر حسن خیری، استاد مشاور حجت الاسلام آقای دکتر فاضل حسامی و از همه دوستانی که در این امر مقدس بنده را یاری نموده اند، خیلی تشکر و قدردانی می‌کنم.

^۱ النجم: ۹

^۲ محمد بن علی، ابن بابویه، عیون اخبار الرضا (ع)، ج ۲، ص ۲۴.

چکیده

مشکل اساسی بشر از دیرباز تا به امروز نیافتن نظام اجتماعی اصلح است. مکاتب مختلفی با مبانی خاص به خود، برای حل این مشکل، نظام‌های متفاوتی را برای بشر ترسیم کرده‌اند. بر اساس آراء و نظریه استخلاف شهید صدر چه نوع نظام اجتماعی ترسیم می‌شود. سوالی است که این نوشتار با روش‌های تحلیل مضمون، تفسیری-استنتاجی و تحلیلی-استنباطی و با تتبع آثار جامعه‌شناسان، متفکران اجتماعی و به خصوص آثار ارزشمند شهید صدر، در صدد جواب آن می‌باشد. بر اساس آراء و نظریه اجتماعی شهید صدر، هر جامعه از سه عنصر تشکیل می‌شود: طبیعت، انسان و رابطه. ماهیت عنصر سوم است که مابه‌الامتياز ماهیت جوامع بشری از یکدیگر است. قرآن کریم، ماهیت تکوینی این رابطه را استخلاف قلمداد می‌کند؛ که بر اساس آن، انسان به عنوان جانشین و امین الهی پا بر زمین گذاشته است. از این روی شاکله کلی نظام اجتماعی استخلافی و اصلح این است، که در همه روابط اجتماعی در هر سطح کلان، متوسط و خرد، در همه رابطه‌های طولی و عرضی انسان با خدا، خود، دیگران و طبیعت، روح استخلافی وجود دارد. مکاتب غیر استخلافی، اصلاً به مشکل اساسی بشر پی نبرده‌اند، و تنها دین اسلام است که آن را به صورت حقیقی، در دو مرحله به گونه‌ای حل کرده است، که با طبع انسانی سازگار است. مرحله اول مرحله بینش است، و بجای آن که انسان موجود را به انسان دیگر عوض کند و حب ذات را که بر اساس آن برای رفع نیازهای خویش پا به زندگی اجتماعی گذاشته است، از او بگیرد؛ و حب اجتماع را جایگزین آن کند؛ دید آن را نسبت به زندگی عوض کرده است. زاویه دید او را از محدود و مادی به وسیع و معنوی تبدیل کرده است. از این طریق نظام اجتماعی را به گونه‌ای طراحی کرده است که جایگاه واقعی اشخاص و تفسیر واقعی حیات بشر، باقی و محفوظ می‌ماند. تلاش وی برای اقامه یک جامعه صالح، بلا عوض و بلا اجر نمی‌ماند؛ بلکه این مشارکت به بالا ترین اجر تبدیل شده به حساب شخصی او واریز می‌گردد. در این تفسیر واقعی از حیات، مسئله جامعه مسئله فرد هم است. برعکس فهم مادی حیات، که انسان فراتر از میدان حیات محدود شخصی و مادی نمی‌تواند ببیند. مرحله‌ی دوم هماهنگ ساختن دو معیار مادی و معنوی و شخصی و اجتماعی، در تربیت خاص اخلاقی خلاصه می‌شود. اگر انسان به حال خود گذاشته شود، گرایش‌های مادی بر او غلبه می‌کند؛ و گرایش‌های معنوی و استعدادهای آن، در نفس انسان به عنوان یک خزانه مخفی می‌مانند. لذا از طریق راهبران معصوم و نمایندگان الهی نیاز به تربیت اخلاقی مستمر دارد. خط خلافت او از طریق خط شهادت انبیاء تربیت شده به بالاترین مقام خلافت الهی می‌رسد؛ و شاکله وی چنان متخلق به اخلاق الهی گردد که در همه روابط اجتماعی، مظهر و جانشین اخلاق وی می‌شود؛ و خدا گونه عمل می‌کند. از طریق خط خلافت در زمان غیبت معصوم (عج)، با اشراف فقیه جامع شرایط بر همه ابعاد، اجزاء و سطوح خرد، متوسط و کلان نظام اجتماعی اسلام، سعادت حیات اجتماعی بشر تضمین می‌گردد.

واژگان کلیدی: نظام، نظریه، اجتماعی، فردی، شخصی، شهید صدر، استخلاف، شاکله، کنش، گروه، نهاد، جامعه، اسلام، قرآن.

فهرست مطالب

مسئولیت نقل مطالب	۴
تقدیم و اهداء	۶
تشکر و قدردانی	۷
چکیده	۸
فهرست مطالب	أ
مقدمه: معرفی اجمالی شهید صدر	۱
خانواده و ولادت:	۱
تحصیل و تدریس:	۱
مصائب و شهادت:	۳
فصل اول: کلیات و مفاهیم	۴
مقدمه:	۵
۱-۱ مبحث اول: کلیات:	۵
۱-۱-۱ بیان مسئله:	۵
۱-۱-۲ اهمیت و ضرورت موضوع:	۸
۱-۱-۳ پیشینه تحقیق:	۹
۱-۱-۴ جنبه جدید و نوآوری تحقیق:	۱۱
۱-۱-۵ پیش فرضهای تحقیق:	۱۱
۱-۱-۶ سوالهای تحقیق:	۱۲
۱-۱-۶-۱ سؤال اصلی:	۱۲
۱-۱-۶-۲ سؤالات فرعی:	۱۲
۱-۱-۷ اهداف تحقیق:	۱۲
۱-۱-۸ روش شناسی تحقیق:	۱۲
۱-۱-۹ ساختار رساله:	۱۶
۲-۱ مبحث دوم: مفهوم شناسی:	۱۷
۱-۲-۱ مفهوم شناسی نظام:	۱۷
۲-۲-۱ مفهوم شناسی نظام اجتماعی:	۲۰

- ۱-۲-۲-۱-۱ نظام، گروه و سازمان: ۲۴
- ۱-۲-۲-۲-۱ نظام و رابطه: ۲۵
- ۱-۲-۲-۳-۱ نظام و شبکه اجتماعی: ۲۵
- ۱-۲-۳-۱ مفهوم شناسی شاکله: ۲۵
- ۱-۳-۲-۱ شاکله به معنی شخصیت: ۲۶
- ۱-۳-۲-۱-۱ شاکله و فطرت: ۲۷
- ۱-۳-۲-۱-۲ شاکله و طینت: ۲۹
- ۱-۳-۲-۱-۳ شاکله و طبیعت: ۳۰
- ۱-۳-۲-۱-۴ شاکله و موضع: ۳۲
- ۱-۳-۲-۱-۵ عوامل شکل گیری شاکله: ۳۵
- ۱-۳-۲-۱-۶ عامل مسلط برای شاکله: ۳۶
- ۲-۳-۲-۱ شاکله به معنی ساختار: ۳۹
- ۲-۴-۱ مفهوم شناسی نظریه: ۴۱
- ۲-۵-۱ مفهوم شناسی نظریه اجتماعی: ۴۴
- ۲-۵-۱-۵ ضرورت و اهمیت نظریه اجتماعی: ۴۴
- ۲-۵-۲-۱ روشهای استفاده از یک نظریه جامعه شناختی: ۴۵
- ۲-۶-۱ مفهوم شناسی نهاد اجتماعی: ۴۷
- ۲-۶-۱-۱ فرق بین نهاد و سازمان: ۴۹
- ۲-۶-۲-۱ ویژگیهای نهاد: ۵۰
- ۲-۶-۳-۱ اهمیت نهاد: ۵۱
- ۲-۶-۴-۱ کارکرد نهاد اجتماعی: ۵۲
- ۲-۶-۴-۱-۱ نیاز: ۵۲
- ۲-۶-۴-۲-۱ کارکرد: ۵۲
- ۲-۶-۴-۳-۱ ساختار: ۵۳
- ۲-۶-۵-۱ انواع کارکردهای نهاد: ۵۴
- ۲-۶-۶-۱ انواع نهادهای اجتماعی: ۵۵
- ۲-۷-۱ مفهوم شناسی کنش اجتماعی: ۵۶

۵۷.....	۱-۷-۲-۱ عمل جمعی و اجتماعی:
۵۷.....	۱-۷-۲-۲ کنشگر اجتماعی:
۵۸.....	۱-۷-۲-۳ کنشگر فردی و جمعی:
۵۸.....	۱-۷-۲-۴ تعامل اجتماعی:
۵۸.....	۱-۷-۲-۵ فرق کنش و رفتار:
۶۰.....	نتیجه و جمع بندی:
۶۱.....	فصل دوم: آراء اجتماعی و نظریه استخلاف شهید صدر
۶۲.....	مقدمه
۶۳.....	۲-۱ مبحث اول: اندیشه و آراء اجتماعی شهید صدر
۶۳.....	۲-۱-۱ خاستگاه حیات اجتماعی:
۶۵.....	۲-۱-۲ ماهیت حیات اجتماعی:
۶۵.....	۲-۱-۲-۱ جامعه:
۶۷.....	۲-۱-۲-۲ گروه اجتماعی:
۶۷.....	۲-۱-۲-۳ وجود فرد و جامعه:
۷۶.....	۲-۱-۳ ماهیت امر اجتماعی:
۹۲.....	۲-۱-۴ مشکل حیات اجتماعی:
۹۴.....	۲-۱-۴-۱ راه حل‌های مشکل اجتماعی:
۱۰۰.....	۲-۱-۴-۲ اسلام و مشکل اجتماعی:
۱۰۵.....	۲-۱-۵ رویکرد جامعه شناختی شهید صدر:
۱۰۶.....	۲-۲ مبحث دوم: نظریه استخلاف شهید صدر
۱۰۸.....	۲-۲-۱ مبانی نظریه استخلاف:
۱۱۲.....	۲-۲-۲ توصیف نظریه استخلاف:
۱۱۲.....	۲-۲-۲-۱ عناصر جامعه و مابه الامتیاز جوامع:
۱۱۳.....	۲-۲-۲-۲ دو تعبیر و ساختار پیوند اجتماعی:
۱۱۴.....	۲-۲-۲-۲-۱ مقایسه تعبیر چهار طرفی و سه طرفی در نظر شهید صدر:
۱۱۵.....	۲-۲-۲-۲ حقیقت و ماهیت رابطه و پیوند اجتماعی استخلاف:
۱۱۵.....	۲-۲-۲-۳ اقسام و تعداد روابط اجتماعی بر اساس استخلاف:
۱۱۵.....	۲-۲-۲-۳-۱ یک: بین انسان و غیر انسان؛ روابط با طبیعت و محیط زیست:

۱۱۵	۲-۲-۲-۲: انسان با انسان:.....
۱۱۹	۳-۳-۲-۲-۲: سه: انسان با خدا:.....
۱۱۹	۴-۲-۲-۲: فرق بین رابطه با طبیعت و غیر آن:.....
۱۲۰	۵-۲-۲-۲: مشکلات رابطه اجتماعی و راه حل آن در نظریه استخلاف:.....
۱۲۰	۱-۵-۲-۲-۲: تناقض و کشمکش موجود در رابطه انسان با طبیعت:.....
۱۲۰	۲-۵-۲-۲-۲: تناقض و کشمکش در روابط انسان با انسان و سرچشمه آن:.....
۱۲۳	۶-۲-۲-۲: تاثیر متقابل دو نوع رابطه در یکدیگر:.....
۱۲۳	۱-۶-۲-۲-۲: تاثیر رابطه انسان با طبیعت در رابطه انسان با انسان:.....
۱۲۴	۲-۶-۲-۲-۲: تاثیر رابطه انسان با انسان در رابطه انسان با طبیعت:.....
۱۲۵	۷-۲-۲-۲: گونه شناسی رابطه استخلاف:.....
۱۲۷	۸-۲-۲-۲: دو تعبیر درباره استخلاف:.....
۱۲۸	۹-۲-۲-۲: رابطه خلافت انسان با شهادت انبیاء:.....
۱۲۹	۱۰-۲-۲-۲: ویژگی های خلافت انسان:.....
۱۳۲	۱۱-۲-۲-۲: نکته محوری و اصلی در استخلاف:.....
۱۳۳	۱۲-۲-۲-۲: مفاهیم موجود در نظریه استخلاف:.....
۱۳۵	۳-۲-۲: تبیین علمی و نظریه ای از استخلاف:.....
۱۳۶	۴-۲-۲: مدل و الگوی نظریه استخلاف:.....
۱۳۸	۵-۲-۲: گونه شناسی نظریه استخلاف:.....
۱۳۸	۶-۲-۲: پارادایم نظریه استخلاف:.....
۱۳۹	۷-۲-۲: سطح سازگاری نظریه استخلاف با استراتژی کلی اسلام:.....
۱۳۹	۸-۲-۲: سطح موفقیت نظریه استخلاف در حل مشکلات اجتماعی:.....
۱۴۰	نتیجه و جمع بندی:.....
۱۴۲	فصل سوم: شاکله نظام اجتماعی در سطح کلان و فرانهادی
۱۴۳	مقدمه:.....
۱۴۴	۱-۳: مبحث اول: مبادئ نظام اجتماعی صالح:.....
۱۴۴	۱-۱-۳: وجود نظام اجتماعی در اسلام:.....
۱۴۶	۱-۱-۳: تعدد نظامهای اسلامی:.....
۱۴۷	۲-۱-۳: انتخاب نظام برتر:.....

- ۳-۱-۱-۳ عدم ماهیت علمی صرف نظام اجتماعی اسلام: ۱۴۸
- ۳-۱-۲-۳ مبانی کلی نظام اجتماعی صالح: ۱۵۰
- ۳-۱-۳ اصول حاکم بر نظام اجتماعی صالح: ۱۵۵
- ۳-۱-۴ اهداف نظام اجتماعی صالح: ۱۵۶
- ۳-۱-۵ ویژگیهای کلی نظام اجتماعی صالح: ۱۵۶
- ۳-۲-۲ میحث دوم: شاکله نظام اجتماعی صالح: ۱۵۸
- ۳-۲-۱ شاکله کلی نظام اجتماعی صالح: ۱۵۸
- ۳-۲-۲ عوامل تعیین کننده شاکله نظام اجتماعی صالح: ۱۵۹
- ۳-۲-۲-۱ تعداد موقعیت ها: ۱۶۰
- ۳-۲-۲-۲ نوع موقعیت ها: ۱۶۲
- ۳-۲-۲-۳ رابطه ی موقعیت ها: ۱۶۲
- ۳-۲-۲-۴ اساس رابطه ی موقعیت ها: ۱۶۴
- ۳-۲-۲-۵ نوع همبستگی مسلط بین موقعیت ها: ۱۶۴
- ۳-۲-۲-۶ تعداد نقش ها: ۱۶۶
- ۳-۲-۲-۷ محتوای نقش موقعیت ها: ۱۶۸
- ۳-۲-۲-۸ ویژگی های نقش: ۱۶۸
- ۳-۲-۲-۸-۱ مشکلات موجود در نقش ها: ۱۶۹
- ۳-۲-۲-۸-۱-۱ تصادم نقش ها: ۱۶۹
- ۳-۲-۲-۸-۱-۲ ابهام نقش ها: ۱۷۱
- ۳-۲-۲-۸-۲ حل مشکلات نقش ها: ۱۷۱
- ۳-۲-۲-۹ اساس تمایزات پایگاهی: ۱۷۲
- ۳-۲-۲-۱۰ میزان تمایزات پایگاهی: ۱۷۳
- ۳-۲-۲-۱۰-۱ میزان مزایای موقعیت: ۱۷۳
- ۳-۲-۲-۱۰-۲ میزان مزایای شخص: ۱۷۴
- ۳-۲-۲-۱۰-۳ مشکلات موجود در تمایزات: ۱۷۴
- ۳-۲-۲-۱۰-۴ حل مشکلات تمایزات: ۱۷۴
- ۳-۲-۲-۱۱ برنامه سازماندهی تمایزات: ۱۷۶
- ۳-۲-۲-۱۲ نوع رابطه ها: ۱۷۶

۱۷۸.....	۳-۲-۳ وجود استخلاف در همه شبکه های روابط اجتماعی:
۱۷۹.....	۴-۲-۳ وجود استخلاف در همه سطوح نظام اجتماعی:
۱۷۹.....	۱-۲-۳-۱ استخلاف در سطح کلان، متوسط و خرد جامعه:
۱۷۹.....	۲-۲-۳-۲ استخلاف و ولایت طولی و عرضی:
۱۷۹.....	۳-۲-۳-۳ استخلاف و ولایت نژادی و جغرافیایی:
۱۸۰.....	۴-۲-۳-۴ استخلاف و ولایت دوستی:
۱۸۱.....	۵-۲-۳ وجود استخلاف در همه خرده نظامهای اجتماعی:
۱۸۲.....	۶-۲-۳ وجود استخلاف در همه ابعاد نظام اجتماعی:
۱۸۲.....	۱-۲-۳-۱ فرهنگ در نظام استخلافی و صالح:
۱۸۴.....	۱-۲-۳-۱-۱ اجزاء و مؤلفه های فرهنگ:
۱۸۴.....	۱-۲-۳-۱-۱-۱ باورها:
۱۸۵.....	۱-۲-۳-۱-۱-۲ مفهوم ها:
۱۸۵.....	۱-۲-۳-۱-۱-۳ هنجارها:
۱۸۶.....	۱-۲-۳-۲ نیازها و فرهنگ:
۱۸۶.....	۱-۲-۳-۳ تأثیر متقابل فرهنگ و نیاز:
۱۸۷.....	۲-۲-۳-۲ جامعه پذیری در نظام استخلافی:
۱۸۷.....	۱-۲-۲-۲-۱ تعریف جامعه پذیری:
۱۸۹.....	۲-۲-۲-۲-۲ عناصر جامعه پذیری:
۱۸۹.....	۱-۲-۲-۲-۳ محتوی جامعه پذیری:
۱۹۰.....	۲-۲-۲-۲-۳ عوامل جامعه پذیری:
۱۹۳.....	۳-۲-۲-۲-۳ روش های جامعه پذیری:
۱۹۳.....	۳-۲-۲-۲-۳ موانع جامعه پذیری:
۱۹۴.....	۴-۲-۲-۲-۳ انواع جامعه پذیری:
۱۹۴.....	۵-۲-۲-۲-۳ سازو کار جامعه پذیری:
۱۹۵.....	۳-۲-۲-۳ کجروی و نظارت در نظام استخلافی:
۱۹۷.....	۱-۳-۲-۲-۳ کنترل اجتماعی و مؤلفه های آن:
۱۹۸.....	۲-۳-۲-۲-۳ اقسام کنترل:
۱۹۸.....	۱-۲-۳-۲-۲-۳ کنترل ارزشی:

۱۹۹.....	۲-۲-۳-۶-۲-۳ کنترل عاطفی:.....
۱۹۹.....	۳-۲-۳-۶-۲-۳ کنترل اقتصادی:.....
۲۰۰.....	۴-۲-۳-۶-۲-۳ کنترل خشن:.....
۲۰۰.....	۵-۲-۳-۶-۲-۳ کنترل ماوراءالطبیعی:.....
۲۰۱.....	۶-۲-۳-۶-۲-۳ کنترل رسمی و غیر رسمی:.....
۲۰۱.....	۷-۲-۳-۶-۲-۳ کنترل درونی و بیرونی:.....
۲۰۲.....	۸-۲-۳-۶-۲-۳ نظارت و کنترل مستقیم و غیر مستقیم:.....
۲۰۲.....	۳-۳-۶-۲-۳ احاطه های کنترل اجتماعی:.....
۲۰۲.....	۴-۳-۶-۲-۳ عوامل کنترل اجتماعی:.....
۲۰۳.....	۵-۴-۶-۲-۳ موانع کنترل اجتماعی:.....
۲۰۳.....	۴-۶-۲-۳ نابرابری و نظم و کشمکش در نظام استخلافی:.....
۲۰۳.....	۱-۴-۶-۲-۳ قشر و طبقه:.....
۲۰۴.....	۲-۴-۶-۲-۳ تمایز و عدل الهی:.....
۲۰۴.....	۳-۴-۶-۲-۳ تمایز یک واقعیت اجتماعی:.....
۲۰۵.....	۴-۴-۶-۲-۳ مکتب تضاد:.....
۲۰۵.....	۵-۴-۶-۲-۳ مکتب وفاق:.....
۲۰۶.....	۶-۴-۶-۲-۳ مکتب استخلاف:.....
۲۰۸.....	۱-۶-۴-۶-۲-۳ عدالت یا تساوی:.....
۲۰۸.....	۲-۶-۴-۶-۲-۳ عدالت در نقش و مزایا:.....
۲۰۹.....	۳-۶-۴-۶-۲-۳ اکرام عند اللهی:.....
۲۱۰.....	۵-۶-۲-۳ تغییرات و انقلابات در نظام استخلافی:.....
۲۱۱.....	۱-۵-۶-۲-۳ تغییر اجتماعی:.....
۲۱۱.....	۲-۵-۶-۲-۳ تغییر فرهنگی:.....
۲۱۲.....	۳-۵-۶-۲-۳ اقسام تغییر:.....
۲۱۲.....	۴-۵-۶-۲-۳ فرایند تغییر استخلافی:.....
۲۱۳.....	۵-۵-۶-۲-۳ سازوکار تغییر استخلافی:.....
۲۱۴.....	۶-۶-۲-۳ توسعه و تکامل در نظام استخلافی:.....
۲۱۶.....	۷-۲-۳ جایگاه نهادها در نظام اجتماعی صالح:.....
۲۱۶.....	۸-۲-۳ جایگاه اشخاص در نظام اجتماعی صالح:.....

۲۱۹.....	۳-۲-۹ نظام آرمانی بر اساس استخلاف:
۲۱۹.....	۳-۲-۹-۱ نکات ایده آل نظام آرمانی:
۲۲۰.....	۳-۲-۹-۱-۱ خداگونه شدن انسان:
۲۲۰.....	۳-۲-۹-۲-۱ استخلاف در همه رابطه های اجتماعی:
۲۲۰.....	۳-۲-۹-۳-۱ تقدم اخلاق بر قانون:
۲۲۱.....	۳-۲-۹-۴-۱ آزادی انسان و عدم سلطه جویی:
۲۲۱.....	۳-۲-۹-۵-۱ تحقق عدل و قسط:
۲۲۲.....	۳-۲-۹-۶-۱ ایجاد امت و تشکیل حکومت:
۲۲۲.....	۳-۲-۹-۷-۱ قدرت بدون فساد:
۲۲۳.....	۳-۲-۹-۸-۱ پیشرفت و تکامل:
۲۲۳.....	۳-۲-۹-۲ وظیفه حفظ نظام آرمانی:
۲۲۴.....	نتیجه و جمه بندی:
۲۲۶.....	فصل چهارم: شاکله نهادهای اجتماعی و روابط میان نهادی
۲۲۷.....	مقدمه:
۲۲۸.....	۴-۱ مبحث اول: شاکله نهادهای استخلافی
۲۲۸.....	۴-۱-۱ شاکله کلی نهاد استخلافی:
۲۳۲.....	۴-۱-۱-۱ اصول حاکم بر نهاد استخلافی:
۲۳۷.....	۴-۱-۱-۲ کارکردهای نهاد استخلافی:
۲۳۸.....	۴-۱-۲ نهاد آرمانی استخلافی:
۲۳۸.....	۴-۱-۳ شاکله نهاد دین:
۲۳۹.....	۴-۱-۳-۱ فرا نهادی بودن دین:
۲۴۲.....	۴-۱-۳-۲ دین به عنوان نهاد اجتماعی:
۲۴۳.....	۴-۱-۳-۳ کارکرد دین در حل مشکل اجتماعی:
۲۴۶.....	۴-۱-۴ شاکله نهاد خانواده:
۲۴۷.....	۴-۱-۴-۱ تعریف خانواده:
۲۴۷.....	۴-۱-۴-۲ کارکردهای خانواده:
۲۵۰.....	۴-۱-۴-۳ شاکله خانواده قرآنی و استخلافی:
۲۵۳.....	۴-۱-۴-۱-۳ موقعیت و نقش زنانه در نظام خانواده «مرد قَیم»:

۲۵۶.....	۴-۱-۳-۲ موقعیت و نقش مردانه در نظام خانواده «مرد قیّم»:
۲۵۷.....	۴-۱-۴ خانواده مثالی در قرآن:
۲۵۹.....	۴-۱-۵ شاکله نهاد سیاست:
۲۵۹.....	۴-۱-۵-۱ تعریف نهاد سیاست:
۲۶۰.....	۴-۱-۵-۲ ضرورت وجود نهاد حکومت:
۲۶۱.....	۴-۱-۵-۳ کارکردهای نهاد سیاست:
۲۶۳.....	۴-۱-۵-۴ کارکرد حکومت در کلام امام علی(ع):
۲۶۳.....	۴-۱-۵-۵ دولت و کارکرد آن در حل مشکل اجتماعی:
۲۶۵.....	۴-۱-۶ شاکله نهاد آموزش و پرورش:
۲۶۵.....	۴-۱-۶-۱ تعریف نهاد آموزش و پرورش:
۲۶۵.....	۴-۱-۶-۲ کارکرد نهاد آموزش و پرورش:
۲۶۶.....	۴-۱-۷ شاکله نهاد اقتصاد:
۲۶۶.....	۴-۱-۷-۱ تعریف نهاد اقتصاد:
۲۶۷.....	۴-۱-۷-۲ مسؤولیت دولت نسبت به اقتصاد:
۲۶۹.....	۴-۱-۷-۳ وجود تعدد مالکیت:
۲۶۹.....	۴-۱-۷-۴ عدم ارتباط روابط توزیع با اشکال تولید:
۲۷۰.....	۴-۱-۷-۵ تأثیر هر دوی کار و نیاز در توزیع:
۲۷۰.....	۴-۱-۷-۶ کارکرد اقتصاد:
۲۷۱.....	۴-۲ مبحث دوم: روابط میان نهادی
۲۷۱.....	۴-۲-۱ روابط متقابل نهادها:
۲۷۲.....	۴-۲-۲ نهاد مرکزی:
۲۷۶.....	۴-۲-۳ نهاد زیربنایی:
۲۷۶.....	۴-۲-۴ نهادهای روبنایی:
۲۷۷.....	نتیجه و جمع بندی:
۲۷۹.....	فصل پنجم: شاکله اشخاص و ارتباطات میان شخصی
۲۸۰.....	مقدمه:
۲۸۱.....	۵-۱ مبحث اول: شاکله شخص صالح و استخلافی
۲۸۱.....	۵-۱-۱ شاکله کلی شخص استخلافی و صالح:

- ۲-۱-۵ شاخص های شاکله آرمانی استخلافی: ۲۸۶
- ۱-۲-۱-۵ علم: ۲۸۶
- ۲-۲-۱-۵ تقوی: ۲۸۷
- ۳-۲-۱-۵ عدالت: ۲۸۷
- ۴-۲-۱-۵ عفت: ۲۸۸
- ۵-۲-۱-۵ زهد: ۲۸۸
- ۶-۲-۱-۵ مجاهدت: ۲۸۹
- ۷-۲-۱-۵ شجاعت: ۲۸۹
- ۸-۲-۱-۵ مسئولیت: ۲۸۹
- ۹-۲-۱-۵ امانت: ۲۸۹
- ۱۰-۲-۱-۵ وفاء: ۲۹۰
- ۳-۱-۵ آرمان برتر و تأثیر آن در ایجاد شاکله آرمانی: ۲۹۰
- ۲-۵ مبحث دوم: ارتباطات میان شخصی: ۲۹۳
- ۱-۲-۵ پیش فرضهای کنش: ۲۹۴
- ۱-۱-۲-۵ کنش خاستگاه دارد: ۲۹۴
- ۲-۱-۲-۵ کنش معنی دارد: ۲۹۶
- ۳-۱-۲-۵ کنش دلیل دارد: ۲۹۷
- ۴-۱-۲-۵ کنش ذهنیت دارد: ۲۹۸
- ۵-۱-۲-۵ کنش علت دارد: ۲۹۹
- ۶-۱-۲-۵ کنش ارزش دارد: ۲۹۹
- ۷-۱-۲-۵ کنش هدف دارد: ۳۰۰
- ۸-۱-۲-۵ کنش اثر دارد: ۳۰۱
- ۹-۱-۲-۵ آثار بر اعمال بعدی اثر دارد: ۳۰۲
- ۱۰-۱-۲-۵ کنش مؤلفه هایی دارد: ۳۰۴
- ۱-۱۰-۱-۲-۵ مرحله اول: مؤلفه ها و مراحل پیشاکنش: ۳۰۵
- ۲-۱۰-۱-۲-۵ مرحله دوم: مؤلفه ها و مراحل حین کنش: ۳۰۵
- ۳-۱۰-۱-۲-۵ مرحله سوم: مؤلفه ها و مراحل پساکنش: ۳۰۵
- ۱۱-۱-۲-۵ کنش مکانیسم و ساز و کار دارد: ۳۰۶
- ۱۲-۱-۲-۵ کنش اساس دارد: ۳۰۶

۳۰۶.....	۵-۲-۲ کنش (عمل) صالح استخلافی:
۳۰۹.....	۵-۲-۳ اصول حاکم بر ارتباطات شخص استخلافی:
۳۰۹.....	۵-۲-۴ ارتباطات شخص استخلافی و صالح:
۳۱۰.....	۵-۲-۴-۱ رابطه شخص با خدا:
۳۱۲.....	۵-۲-۴-۲ رابطه شخص با خود:
۳۱۳.....	۵-۲-۴-۳ ارتباط شخص با دیگران:
۳۱۳.....	۵-۲-۴-۱ در سطح عاملیت و کنش گری:
۳۱۷.....	۵-۲-۴-۳ در سطح ساختاری:
۳۲۱.....	۵-۲-۴-۴ رابطه شخص با طبیعت:
۳۲۲.....	نتیجه و جمع بندی:
۳۲۴.....	خاتمه: جمع بندی و پیشنهادات
۳۲۴.....	جمع بندی کلی:
۳۲۸.....	پیشنهادهای:
۳۲۹.....	فهرست منابع
۳۲۹.....	فارسی:
۳۳۳.....	عربی به فارسی:
۳۳۳.....	انگلیسی به فارسی:
۳۳۶.....	العربیة:
English:.....	۳۴۳
French:.....	۳۴۵
German:.....	۳۴۵

مقدمه: معرفی اجمالی شهید صدر

خانواده و ولادت:

آیت الله سید محمد باقر الصدر از مراجع شیعه و متفکران برجسته جهان اسلام است که افتخار شهادت در سنگر فقاہت را از آن خود کرد. نسب شهید صدر با سی و یک واسطه به حضرت امام موسی بن جعفر (ع) منتهی می شود. شهید صدر در ۲۵ ذیقعدہ ۱۳۵۳ (۱۹۳۴م) در شهر کاظمین به دنیا آمد. او فرزند سید حیدر و نوه مجاهد سید اسماعیل صدر از مراجع عظام عراق است. پدرش سید حیدر صدر از دانشمندان بزرگ شیعه عراق و اهل علم و تقوی بود. مادرش بانویی متقی و پاک سیرت و دختر عبدالحسین الیاسین بود که از مردان برجسته علمی و مذهبی عراق بوده است. شهید صدر در سه سالگی پدرش را از دست داد و تحت سرپرستی برادر بزرگتر خود آیت الله سید اسماعیل صدر و دایی خود پرورش یافت. صدر با یکی از دختران عموی خود که خواهر سید موسی صدر رئیس اسبق مجلس اعلای شیعیان لبنان بود، ازدواج کرد و دارای شش فرزند شد.^۱

تحصیل و تدریس:

شهید صدر در پنج سالگی به مدرسه رفت و نشانه های تیزهوشی و نبوغ بی نظیرش در این مدرسه به گزارش رسیده است. وی به سفارش دایی های خود به تحصیل علوم حوزوی روی آورد. «منطق» و «معالم» را در دوازده سالگی نزد برادرش فراگرفت. بسیاری از کتب درسی دوره عالی فقه و اصول را بدون استاد مطالعه کرد. درس های معمول دوره سطح را در مدت بسیار کوتاهی گذراند و آنگاه تصمیم گرفت کاظمین را به قصد نجف اشرف ترک کند. از مهمترین اساتید او شیخ محمدرضا آل یاسین، آیت الله العظمی سید ابوالقاسم خویی بوده اند. شهید صدر در ایام تحصیلات خود در حدود شانزده ساعت در روز مطالعه و تحقیق می کرد. وی در سن هفده سالگی به درجه اجتهاد رسید. البته معروف است که آیت الله سید محمد باقر صدر قبل از سن تکلیف به اجتهاد رسید و در پانزده سالگی صاحب فتوی گردید. وی مورد توجه خاص آیت الله العظمی سید محسن حکیم بوده و کتاب ارزشمند «فلسفتنا» را به سفارش ایشان نوشت.

ایشان علاوه بر درس های معمول حوزوی، درس فلسفه اسلامی را نزد شیخ صدرا بادکوبه ای آموخت و فلسفه های غرب را نیز به دقت مطالعه نمود و اشراف کامل داشت.^۲ امام خمینی (ره) درباره شهید صدر اظهار دارند: «سید محمد باقر صدر که مغز متفکر اسلامی بود... امید بود که اسلام از او بهره برداری زیاد کند و من امیدوارم که

^۱ سید کاظم حسینی حایری، زندگی و افکار شهید صدر، ص: ۵۶

^۲ محمد حسین، جمشیدی، اندیشه سیاسی شهید رابع، ص: ۴۳